

Vi der byggede landet

Hvis folkepension er en særlig rettighed, som ældre i kraft af deres livslange arbejde gør sig "fortjent" til – hvad så med dem, der ikke har arbejdet?

Man kan godt undre sig over, hvordan en forening for ældres rettigheder både er i stand til at opbygge identitet, som forener medlemmerne, og samtidig kan argumentere for forbedringer af ældres velfærd og status? Det kan se ud som et dilemma: På den ene side har ældreorganisationer, politikere og andre tegnet elendighedsbilleder, som er blevet brugt i kampen mod nedskæringer på ældreområdet. På den anden side har modbilleder af alderdom med fokus på udvikling og livskvalitet kunnet støde grupper af svage ældre og mindske den socialpolitiske bevågenhed for deres forhold.

Begrebet fortjenstfuldhed

En helt anden strategi kunne være at fremhæve, at alle mennesker er unikke og ligeværdige som mennesker. Denne betragtningsmåde blev anlagt af den svenske regeringskommission Senior 2005 (SOU 2003:91). Det kan imidlertid være et problem, at en sådan lighedsopfattelse ikke udgør den bedste basis for at legitimere særlige organisationer for ældre – eller for pensionistpartier, for den sags skyld. Det at lægge vægt på egenskaber, der adskiller en gruppe fra andre, kan måske udgøre et bedre grundlag.

Tilstedeværelsen af de kontrastfyldte ældrebilleder har fået ældreforskeren Gary Nelson (1982) til at foreslå, at ældre mennesker burde betragtes som veteraner, der har opbygget samfundet, både hvad angår arbejdsliv og ansvaret for en ny generation. Fortjenstfuldhed betragtes som en positiv kvalitet, der kan tjene til at skelne pensionister fra de øvrige i samfundet og på samme tid forene dem, uanset helbred og evt. svækkelse. Forestillingen om fortjenstfuldhed stemmer overens med en almindelig forestilling om en generationskontrakt, hvor ældres velfærd og status sammenkædes med deres tidligere indsats for samfundet. Ideen er også velkendt i religiøse skrifter, som taler om omsorg for gamle forældre (Hedin 1991)

I det følgende vil vi påvise, hvorledes fortjenstfuldhed er blevet brugt som kriterium for at skelne mellem pensionister og andre grupper i samfundet. Og derefter vil vi diskutere nogle problemer, der knytter sig til brugen af begrebet. Forinden vil vi fremhæve, at vor diskussion af begrebet fortrinsvis vedrører billeder af ældre, og at vi vedgår, at der kan være problemer knyttet til påstande om, at ældre pr. definition har gjort sig fortjent til noget. Det er fx ikke alle ældre, der har bidraget til

samfundets opbygning, men dette spørgsmål vil vi lade ligge i denne sammenhæng.

Generationsgæld

De svenske pensionistorganisationer blev etableret i begyndelsen af 1940'erne. Én af dem var ganske radikal og beskyldte den socialdemokratiske regering for at have svigtet de ældre arbejdere, som havde ført partiet til magten. I denne forbindelse kom et nøglebegreb til udtryk i overskrifter i pensionisttidsskrifter: *Gæld*. Ældre mennesker blev omtalt som "kreditører", og deres rettigheder blev beskrevet som noget, der byggede på fortjeneste. I 1943 beskrev en berømt forfatter, som blev inviteret til at skrive i tidsskriftet, generationskontrakten på følgende måde:

De yngre står som gruppe altid i taknemmelighedsgæld til de ældre; den ældre gruppe af medborgere har opbygget og tilrettelagt for dem, så længe de orkede. Et samfund hviler på arbejdet, og brødet som de unge spiser, er både i bogstavelig og overført betydning fremavlet på de marker, som de gamle har dyrket. (Pensionären 1943:7)

Fortjenstfuldhed betragtes som en positiv kvalitet, der kan tjene til at skelne pensionister fra de øvrige i samfundet og på samme tid forene dem, uanset helbred og evt. svækkelse. Forestillingen om fortjenstfuldhed stemmer overens med en almindelig forestilling om en generationskontrakt, hvor ældres velfærd og status sammenkædes med deres tidligere indsats for samfundet.

En relation konstrueres på denne måde mellem to grupper af samfundsborgere. Ordet "samfund" bør særligt bemærkes. Det er ikke bare de unge i familien, der står i gæld til deres gamle forældre. Gælden overføres til samfundet, og det er samfundet, som undlader at betale sine skyldnere. Det radikale pensionisttidsskrift sammenholdt ældres fortjenstfuldhed med det faktum, at mange ældre dengang var afhængige af fattighjælp. Kontrasten mellem fortjenstfuldhed og elendighed blev brugt med det formål at udstille et moralsk dilemma. Disse borgere skulle ikke være overladt til at tigge om social velfærd.

Generationskontrakt

Efter den tid blev det almindeligt at benytte argumentet om social uretfærdighed i pensionistorganisationernes retorik og i den folkelige debat om ældre. Nedenstående replik er fra en svensk tv-debat efter år 2000 om omsorgssvigt på et plejehjem. Seeren identificerede respekten for den ældre persons fortjenstfuldhed som en indikator for landets moralske status med udsagnet: *Hvordan skal det ende, når man behandler de gamle på den måde? Er det at vise respekt over for de ældre, der har opbygget hele Sverige?* Således blev begrebet fortjenstfuldhed indirekte benyttet som argument for at beskrive ældres vilkår som uretfærdige og moralsk stødende.

Et andet argument for, at pensionistgruppen skal have bedre sociale vilkår, bygger på, at samfundet står i gæld til de ældre. Fx skrev redaktøren af den radikale pensionistforenings tidsskrift i 1949 en artikel, hvori han diskuterede behovet for at give kæmpe summer til forbedring af ældres boligforhold. Han skrev bl.a.:

Men nu spørger mange sikkert: Har vi råd til at løse problemet? Mit svar bliver dette: Det bliver ikke et

spørgsmål om at have råd. Det er en gæld, der skal betales, og de, der har fordringerne, har også magten til at inddrive dem.
(*Pensionären* 1949:2)

I forventningen om et sikkert modargument henviste han altså til, at disse omkostninger slet ikke hørte under debatten om reformer, der kunne finansieres. Den sidste del af sætningen henviser til foreningens forslag om, at alle pensionister i Sverige skulle melde sig ind i samme organisation for at inddrive samfundets gæld ved hjælp af deres stemmesedlers magt.

Når regeringen - nu som før - har tilagt argumentet om ældres fortjenstfuldhed så ringe interesse, kunne det skyldes, at begrebet distancerer spørgsmålet om ældres velfærd fra svækkelsesproblemet. Regeringen har som formål at forbedre økonomien og har derfor bestræbt sig på at fastholde stærke ældre på arbejdsmarkedet. Denne bestræbelse modvirkes, hvis pensionering opfattes som indfrielsen af en gæld fra samfundet. Hvis fortjenstfuldhed betragtes som led i en generationskontrakt, kan begrebet opfattes som en væsentlig post på ældrepolitikens etiske regnskab. Begrebet skaber en positiv kollektiv identitet og gør det muligt for ældre samfundsborgere at kræve social velfærd, uden at skrøbelighed og afhængighed anvendes som kriterier.

Værdige borgere?

Men så kommer vi til medaljens bagside. Det viser sig, at begrebet fortjenstfuldhed også anvendes i betydningen "særligt ufortjente" og "særligt uværdige" grupper og borgere. Det være sig flygtninge/immigranter, kriminelle, til en vis grad unge samt, naturligvis, politikere. På den ene side har sammenligninger mellem fortjente og ufortjente grupper forstærket

De svenske forfattere diskuterer i denne artikel, hvordan en særlig ældreidentitet er blevet konstrueret i Sverige, især ved hjælp af begrebet *fortjenstfuldhed*, der er blevet benyttet til at skabe en politisk identitet for ældrebefolkningen. Denne *fortjenstfuldhed* handler bl.a. om, at det er folkepensionisterne, som har opbygget samfundet, og derfor har de krav på særlige rettigheder, fx sociale ydelser og respekt. Forfatterne påviser, hvordan denne *fortjenstfuldhed* er blevet anvendt til at definere pensionister som en særlig befolkningsgruppe og som argument for pensionisters rettigheder.

Håkan Jönson er forskerassistent ved *Tema Äldre och Åldrande*, Linköpings universitet.

Magnus Nilsson er doktorand ved samme institut. De forsker begge i *ældre och pensionärer som politiska identiteter*.

Artiklen stammer fra en præsentation ved den 17. Nordiske Kongres i Gerontologi, Stockholm, 23-26/5 2004. Den er oversat fra engelsk af Henning Kirk.

Håkan Jönson
håkan@djings.se

Opfattelsen af pensionisters fortjenstfuldhed er blevet forurennet af populistiske og racistiske argumenter, og det er derfor blevet vanskeligere at inddrage begrebet i den offentlige ældredebat.

billedet af uretfærdigheder i ældrepolitikken. På den anden side har visse samfundsdebattører tilsyneladende anvendt argumentet om ældres fortjenstfuldhed til specifikke angreb på ellers favoriserede grupper med "uværdigheds-etiket". Nedenfor giver vi to eksempler fra de tidligere citerede debatter.

Op gennem 1940'erne hævdede redaktøren af det radikale pensionisttidsskrift, at samfundet favoriserede socialdemokratiske politikere og såkaldte "parasitter" (dvs. personer med anti-social adfærd) – på bekostning af de pensionister, der havde opbygget samfundet. Et typisk eksempel: *På Långholm* (en fængselsø i Stockholm, red.) *løber de årlige omkostninger pr. individ op på 7.000 kr. På alderdomshjemmet er omkostningerne pr. beboer 2.250 kr. om året (Pensionären 1948:3).*

I dagens debat sammenlignes også måltidsomkostningerne i fængsler og på plejehjem, og det foreslås, at plejehjemsbeboere burde bytte plads med indsatte i fængslerne. Denne sammenligning har været fremført af pensionistpartier og i diverse læserbreve som led i argumentationen.

Vi vil give yderligere et par eksempler

på, hvordan fortjenstfuldhed og ikke-fortjenstfuldhed sættes op som en kontrast. Det skete i en tv-debat i 2003 om omsorgssvigt på plejehjem. To indlæg fra tv-seere: *De gamle har opbygget landet, og nu sidder politiske parasitter og mæsker sig på skatteydernes bekostning. Har man set mage?*

Sverige huser alt for mange bistandsmodtagere og indvandrere, som aldrig har betalt skat. Rens ud i bistandssumpen, så vore gamle, som opbyggede Sverige, får den omsorg, de er værd.

Ældre versus indvandrere

Vor påstand er, at argumentet om fortjenstfuldhed er blevet et vigtigt retorisk redskab for populistiske og racistiske synspunkter. Fx anvendte Sverigedemokraternes ungdomsorganisation forud for rigsdagsvalget i 2002 sloganet *Rør ikke min mormor*. Kampagnen opgjorde et "pant" på 235 mia. kroner, som tilhørte de pensionister, der havde opbygget det svenske samfund, og dette beløb hævdedes nu at være givet ud til forfejlet integrationspolitik. Yderligere blev det sat i relief af, at det vigtigste tema i ældrepolitikken: kriminalitet

mod ældre, blev påstået at være et udslag af immigration.

Dette fører til en konklusion, som vi ønsker at kunne belyse nærmere i vor videre forskning. På den ene side er fortjenstfuldhed et retorisk værktøj, som kunne øge ældres status, ved at der påberåbes en generationskontrakt. Fortjenstfuldhed gør det muligt for pensionister at skabe sig en identitet som en særlig befolkningsgruppe – uden at der ses bort fra svækkelsesproblemer. På den anden side er fortjenstfuldhed et argument, der kan føre til isolation og marginalisering af pensionistbevægelsen.

Eftersom udviklingen af kontraster mellem "værdige" og "uværdige" grupper er velkendt, bærer frasen "vi der byggede landet" en implicit beskyldning rettet mod mindre fortjenstfulde grupper i samfundet. Selv om sloganet ikke anvendes på andre end pensionister, vil mange opfatte det som en underliggende beskyldning mod visse andre befolkningsgrupper. Man kan også udtrykke det sådan, at opfattelsen af pensionisters fortjenstfuldhed er blevet forurennet af populistiske og

Fortjenstfuldhed betragtes ofte som led i en generationskontrakt.

racistiske argumenter, og det er derfor blevet vanskeligere at inddrage begrebet i den offentlige ældredebatt.

Referencer

Hedin, Christer, 1999. *De gamle och gudarna. Synen på äldre och åldrande i världens religioner*. Rapport från forskningsprogrammet Åldrandets kultur. FoU-Rapport 1999:4, Resursförvaltningen, Stockholm.

Nelson, Gary M. (1982). Alternative Images of Old Age as the Basis for Policy. I: Neugarten, B. *Age or Need? Public Policies for the Elderly*. Beverly Hills/London/Delhi: Sage, 131-169.

Pensionären 1943:7, p. 3.

Pensionären 1948:3, pp. 16-17.

Pensionären 1949:2, pp. 3-4.

SOU 2003:91. *Åldrepolitik för framtiden. 100 steg till trygghet och utveckling med en åldrande befolkning*. Slutbetänkande av den parlamentariska äldreberedningen SENIOR 2005.

Læs også Spidsen: Ældrechefer og ældre chefer.

I den politiske retorik findes der krav om, at pensionister har gjort sig fortjent til særlige rettigheder, som udelukkende gælder dem.